

Włodzimierz Kubala

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 7 stycznia 1997 r. I CKN 33

Palestra 41/11-12(479-480), 198-204

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GŁOSY

■ Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z 7 stycznia 1997 r.

I CKN 33/96*

Teza glosowanego wyroku brzmi:

„Dyspozycją art. 358¹ § 4 k.c. są objęte także świadczenia pieniężne, należne podmiotowi gospodarczemu, prowadzącemu przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ k.c., z tytułu finansowania inwestycji jako bazy lokalowej do prowadzenia podstawowej dla tego podmiotu działalności handlowej lub usługowej”.

1. W glosowanym wyroku Sąd Najwyższy (SN) podjął próbę wyjaśnienia znaczenia określenia „świadczenie pozostające w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa”, występującego w art. 358¹ k.c., w kontekście określenia „roszczenia związane z prowadzeniem działalności gospodarczej”, występującego m.in. w art. 118 k.c. Istniejące między tymi określeniami podobieństwa i różnice oraz wynikające stąd wnioski są niezwykle interesujące z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia. One też stanowiąc będą główny przedmiot zainteresowania glosatora.

Przypomnijmy, że zgodnie z art. 358¹ § 4 k.c., z żądaniem zmiany wysokości lub sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego nie może wystąpić strona prowadząca przedsiębiorstwo (np. spółka handlowa, spółka cywilna, spółdzielnia), jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa. Według SN, „Roszczenie pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, jeżeli między konkretnymi czynnościami, będącymi źródłem wierzytelności, a szeroko rozumianymi zadaniami podmiotu, wynikającymi z aktu założycielskiego lub statutu występuje normalny, funkcjonalny związek” (uchwała z 17 marca 1993 r., III CZP 30/93)¹. Koncentrując jednak uwagę na prowadzeniu przedsiębiorstwa zauważyć wypada dookreślenie tego pojęcia przez SN za pomocą wyrazów „w rozumieniu art. 55¹ k.c.”, co jak się okazuje jest nie tylko zabiegiem stylistycznym

* OSNC 1997, z. 5, poz. 56.

mającym na celu uściślenia samego pojęcia, ale także ukazującym nowe możliwości interpretacyjne, również w odniesieniu do prowadzenia działalności gospodarczej.

Odwołanie się do przepisu art. 55¹ k.c. jest w pełni uzasadnione przede wszystkim dlatego, że – po pierwsze – w skład przedsiębiorstwa jako zespołu składników materialnych i niematerialnych wchodzi między innymi zobowiązania i obciążenia związane w prowadzeniem przedsiębiorstwa, za które, w razie zbycia przedsiębiorstwa, odpowiedzialni są solidarnie nabywca ze zbywcą (art. 526 k.c.), a które art. 358¹ § 4 k.c. obejmuje ogólną formułą roszczeń; po drugie – składniki przedsiębiorstwa przeznaczone są do realizacji określonych zadań gospodarczych, wśród których SN wyodrębnił: 1) czynności mające cechy działalności gospodarczej oraz 2) inne czynności, nie spełniające cech działalności gospodarczej. Mówiąc najkrócej: prowadzenie przedsiębiorstwa obejmuje czynności (faktyczne i prawne) spełniające cechy działalności gospodarczej oraz czynności pozbawione tych cech.

W tym miejscu natarczywie nasuwa się pytanie, jakie cechy działalności gospodarczej ma na myśli SN? Udzielenie odpowiedzi na to pytanie musi być poprzedzone paroma uwagami natury ogólnej.

2. Pojęcie działalności gospodarczej weszło do porządku prawnego i języka prawniczego za sprawą ustawy z 28 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej² (udg); przed nowelizacją z 1990 r. nie było ono znane kodeksowi cywilnemu. Przepisy tego kodeksu nie wyjaśniają, co należy rozumieć przez działalność gospodarczą. Wspomniana ustawa przez działalność gospodarczą rozumie działalność wytwórczą, budowlaną, handlową i usługową, prowadzoną w celach zarobkowych i na własny rachunek podmiotu prowadzącego taką działalność (art. 2 ust. 1). Ze względu na zastrzeżenie „w rozumieniu ustawy” określeniu temu odmawia się walorów definicji działalności gospodarczej w ogóle, co nie przeszkadza w odwoływaniu się do treści art. 2 ust. 1 udg we wszystkich rozważaniach prowadzonych na ten temat³.

Faktem jest, że wymieniony przepis nie opisuje bliżej istoty i cech działalności gospodarczej – jest to jego największy mankament. Ustawodawcę wyrezytował w tym zakresie SN, według którego działalność gospodarczą wyróżniają: 1) profesjonalny, zawodowy (stały) charakter, 2) powtarzalność podejmowanych działań, 3) uczestnictwo w obrocie gospodarczym oraz 4) podporządkowanie regułom rynku (zysku)⁴. Cechy te zostały po raz kolejny przypomniane przez SN w głosowanym wyroku. Można je z całą pewnością uznać za powszechnie апробowane. Podkreśla się jednak, że muszą one występować łącznie. Z wymienionych cech wątpliwości wywołują się w związku z pojmowaniem zysku (w art. 2 ust. 1 udg mówi się o „celach zarobkowych”), który jest pojęciem ekonomicznym i jak się okazuje nie zawsze musi wystąpić

(np. w działalności przedsiębiorstw użyteczności publicznej). Dlatego też w rozważaniach zysk zastępowany jest niekiedy dochodem ale bywa też pojmowany motywacyjnie jako dążenie do osiągnięcia najlepszego wyniku ekonomicznego przy danym nakładzie środków albo jako zamiar minimalnego zużycia środków w celu osiągnięcia wyznaczonego zadania.

Na marginesie prowadzonych rozważań odnotować należy interesującą wypowiedź SN na temat działalności gospodarczej. W wyroku z 11 października 1996 r., III RN 4/96⁵ wymienione wyżej cechy działalności gospodarczej Sąd uzupełnił dodatkowym elementem w postaci aktywności podmiotów gospodarczych, stwierdzając, że „leży ona u podstaw każdej działalności gospodarczej i stanowi jej istotę i sens, a czynności pozbawione tego aspektu nie są działalnością gospodarczą”.

Ustawa o działalności gospodarczej posługuje się także pojęciem podmiotu prowadzącego działalność gospodarczą, zwanego podmiotem gospodarczym, którym może być osoba fizyczna, osoba prawna, a także jednostka organizacyjna nie mająca osobowości prawnej, utworzona zgodnie z przepisami prawa, jeżeli jej przedmiot działania obejmuje prowadzenie działalności gospodarczej (art. 2 ust. 2).

Trzymając się tekstu ustawy musimy stwierdzić występowanie ścisłego związku między działalnością gospodarczą i podmiotem gospodarczym – za taki można bowiem uznać wyłącznie podmiot prowadzący działalność gospodarczą w rozumieniu udg. Z kolei – odwracając porządek wnioskowania – za gospodarczą wolno uznać wyłącznie działalność prowadzoną przez podmioty określone w art. 2 ust. 2 udg. Powyższa konstatacja bywa niekiedy rozumiana w taki sposób, że każda działalność podmiotu gospodarczego (np. przedsiębiorstwa państwowego, spółki handlowej) uznawana jest za gospodarczą zarówno w rozumieniu art. 2 ust. 1 udg, jak i pozostałych przepisów posługujących się pojęciem działalności gospodarczej, w tym art. 118 k.c. Z taką generalizacją nie można się zgodzić, a głosowany wyrok sprzeciw ten umacnia, czyniąc go *de lege lata* całkowicie uprawionym.

3. Pojęciem zakresowo szerszym jest prowadzenie przedsiębiorstwa (art. 55¹ pkt 5, 358¹ § 4 i 526 k.c.), wykazujące, zdaniem przedstawicieli nauki⁶ bezpośredni związek z obrotem gospodarczym, a zdaniem SN, obejmujące oprócz czynności będących przejawem działalności gospodarczej także czynności nie spełniające cech takiej działalności⁷. Tę myśl w sposób dobitny wyraża właśnie SN w uzasadnieniu głosowanego wyroku. Rozpatrując zależności występujące między przejawami (czynnościami) prowadzenia przedsiębiorstwa i prowadzenia działalności gospodarczej na przykładzie świadczenia pieniężnego należnego z tytułu umowy o partycypacje, SN doszedł do słusznego

wniosku, że art. 358¹ § 4 k.c. obejmuje swym zakresem świadczenia pieniężne, których źródłem są czynności prawne (przede wszystkim umowy) będące przejawem działalności gospodarczej charakteryzującej się wyżej wymienionymi cechami. Zauważa jednak, że hipotezą tego przepisu objęte są także świadczenia pieniężne nie spełniające wymienionych cech. W sprawie rozstrzygniętej głosowanym wyrokiem świadczenie oparte było na umowie, która miała okazjonalny, jednostkowy charakter, ale była przejawem działalności inwestycyjnej ukierunkowanej na realizację określonych zadań gospodarczych, mianowicie: stworzenie bazy lokalowej dla działalności handlowej i usługowej, co pozwala uznać ją za pozostającą w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa.

4. Z ważnej lektury uzasadnienia głosowanego wyroku wynika, że kluczowe znaczenie dla zrozumienia istoty omawianego zagadnienia mają wskazane w art. 55¹ k.c. składniki przeznaczone do realizacji zadań gospodarczych. Zdaniem SN, ustalenie, że świadczenie przeznaczone było do realizacji określonych zadań gospodarczych przesądza o uznaniu go za pozostające w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 k.c. Okoliczność, że działalność nie jest podejmowana stale, czy powtarzalnie nie ma tu już tak istotnego znaczenia, jak na gruncie wykładni określenia „prowadzenie działalności gospodarczej”. Zobowiązania i obciążenia, o jakich mowa w art. 55¹ pkt 5 k.c. wiązać należy bowiem z realizacją zadań gospodarczych wynikających z aktu założycielskiego lub statutu. Z kolei składniki materialne i niematerialne przedsiębiorstwa przeznaczone są do realizacji określonych zadań gospodarczych.

Dla pełności obrazu omawianego problemu należy w tym miejscu przypomnieć, że w uzasadnieniu uchwały SN z 17 marca 1993 r., III CZP 30/93⁸ wspomniane zadania gospodarcze potraktowane zostały jako „synonim prowadzenia działalności gospodarczej”. Zdaniem sądu, przemawia za tym potrzeba „przyjęcia istnienia spójności pomiędzy poszczególnymi normami służącymi zasadniczemu celowi zmian kodeksu cywilnego, dokonanych w 1990 r., tj. poddania stosunków cywilnoprawnych w większym stopniu zasadom gospodarki wolnorynkowej”. I dalej: „(...) skoro przedsiębiorstwo według art. 358¹ § 4 k.c. ma znaczenie przedmiotowe, to ważnym elementem tej definicji jest wynikający z art. 55¹ k.c. cel w postaci realizacji zadań gospodarczych”. Zaznaczyć należy, że przytoczone fragmenty wypowiedzi SN służyły uzasadnieniu trafności rozstrzygnięcia zasadniczo przeciwnego w porównaniu z rozstrzygnięciem zapadłym w głosowanym wyroku, mianowicie w uchwale III CZP 30/93 SN uznał, że świadczenie pieniężne z tytułu umowy o partycypacji nie pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 k.c.,

niesłusznie – moim zdaniem – utożsamionym z prowadzeniem działalności gospodarczej.

5. W wyroku zwraca uwagę podkreślenie przez SN faktu, iż źródłem świadczeń związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa są czynności prawne będące przejawem uczestniczenia przedsiębiorstwa w obrocie gospodarczym. Uzupełniając tę wypowiedź możemy – nie naruszając toku rozumowania – przyjąć, że źródłem roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej są czynności prawne będące przejawem tej działalności. I w ten oto sposób zarysował się wyraziście stosunek logicznego związku dwóch par określeń:

(1) „działalność przedsiębiorstwa–działalność gospodarcza” oraz (2) „świadczenie związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa–roszczenie związane z prowadzeniem działalności gospodarczej”. Jest to stosunek nadrzędności pierwszych członków nad drugimi, w którym każdy przejaw prowadzenia działalności gospodarczej jest przejawem prowadzenia działalności przedsiębiorstwa, ale nie odwrotnie, a każde roszczenie związane z działalnością gospodarczą jest żądaniem spełnienia świadczenia związanego z prowadzeniem przedsiębiorstwa, ale nie odwrotnie. Tym samym także na płaszczyźnie logicznych związków znaczeniowych potwierdza się zasadność dokonanego przez SN rozróżniania czynności będących przejawem działalności gospodarczej oraz innych czynności, pozbawionych cech działalności gospodarczej.

6. Porównując treść tezy z uzasadnieniem zauważamy ich niepokrywanie się. W tezie mowa jest o prowadzeniu podstawowej dla danego podmiotu działalności, natomiast w uzasadnieniu wspomniany wymóg został pominięty. Nie dociekając przyczyn tej różnicy przyjąć należy, że dla ustalenia stanowiska SN znaczenie ma treść tezy. Oznacza to, iż sąd przyjął za wskazane ograniczyć zakres luzu interpretacyjnego i decyzyjnego organów stosujących prawo, które uznając autorytet najwyższej instancji sądowej będą musiały przy ustalaniu związków świadczenia z prowadzeniem przedsiębiorstwa nadto wykazać, że działalność handlowa lub usługowa ma dla przedsiębiorstwa podstawowe znaczenie. Przy tej okazji można postawić pytanie, dlaczego spośród wymienionych w art. 2 ust. 1 udg rodzajów działalności tylko do działalności handlowej i usługowej ma odnosić się wymóg „podstawowe”, a zatem, co zdecydowało o pominięciu działalności wytwórczej i budowlanej?

Nie chcąc wdawać się w spekulacje i domysły poprzestaną na wyrażeniu słów krytyki pod adresem sądu za brak zgodności tezy z uzasadnieniem oraz za wyjście poza granice dopuszczalnej wykładni sądowej, tj. wprowadzenie dodatkowego elementu kwalifikacyjnego, warunkującego zastosowanie art. 358¹ § 4 k.c.

7. Pogląd prawny SN wyrażony w glosowanym wyroku będzie miał duże znaczenie praktyczne przede wszystkim w zakresie rozgraniczenia pojęć „prowadzenie przedsiębiorstwa” i „prowadzenie działalności gospodarczej”. W przeciwieństwie bowiem do rozstrzygnięcia przyjętego w uchwale III CZP 30/93 zrywa z założeniem, zgodnie z którym świadczenia (roszczenia) podmiotów gospodarczych z tytułu działalności pozostającej w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, tj. realizacją zadań gospodarczych należy kwalifikować jako związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Założenie, o jakim mowa, przyjmowane jest między innymi w sprawach o roszczenia z tytułu utrzymywania mocy produkcyjnych i remontowych⁹, dochodzone przez spółki handlowe będące następcami prawnymi przedsiębiorstw przemysłu obronnego. Przykładem może być sprawa rozstrzygnięta przez Sąd Wojewódzki w Warszawie wyrokiem z 22 lipca 1997 r. (XX GC 344/96), w której roszczenie odszkodowawcze powoda uznał sąd za związane z prowadzeniem działalności gospodarczej w rozumieniu art. 2 ust. 1 udg, konkretnie – z działalnością wytwórczą. W jej ramach strona powodowa, zdaniem SW, „obowiązana była tak zabezpieczyć sprawność produkcyjną, aby we właściwym czasie mogła zostać uruchomiona produkcja specjalna”. Postaramy się odszyfrować ten ostatni zwrot.

Przedmiotem oceny prawnej w tej sprawie były roszczenia związane z utrzymywaniem linii produkcyjnych w gotowości do wytwarzania rzeczy ruchomych na wypadek wystąpienia stanu zagrożenia wojennego, określane przez ustawę z 25 września 1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych¹⁰ mianem zadań obronnych (por. art. 60), a przez ustawę z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej¹¹ – zadaniami mobilizacyjnymi (por. art. 221 ust. 2). Istota i charakter wykonanego zadania obronnego (mobilizacyjnego)¹² uprawnia do stwierdzenia, iż roszczenie pieniężne powoda związane było z czynnościami należącymi do prowadzenia przedsiębiorstwa, a nie do prowadzenia działalności gospodarczej. Wykonane „zadanie” nie miało bowiem zarobkowego charakteru, tj. nie przysporzyło powodowi dochodu (zysku), wręcz przeciwnie: wiązało się z koniecznością ponoszenia znacznych kosztów (wydatków), które art. 64 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych kwalifikuje jako szkodę, zaś SN jako szkodę w zw. z art. 471 k.c.¹³ Czynności podejmowane w ramach realizacji „zadania” nie służyły bezpośrednio wytworzeniu rzeczy ruchomych i rzeczy takie nie zostały wytworzone, tym samym brak było również cechy powtarzalności podejmowanych działań. W związku z wykonywaniem „zadania” podmiot nie uczestniczył aktywnie w obrocie gospodarczym (np. nie podejmował czynności prawnych służących realizacji produkcji rzeczy).

Reasumując: powód poniósł szkodę w rezultacie wykonania zadania obronnego o charakterze gospodarczym, a związane z tym roszczenie kwalifikować należy jako pozostające w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, nie zaś z prowadzeniem działalności gospodarczej. Jak widać, znaczenie poglądu wyrażonego przez SN w głosowanym wyroku daleko wykracza poza granice stanu faktycznego sprawy. Z tego też powodu warto go polecić uwadze Czytelnika.

Włodzimierz Kubala

Przypisy:

¹ OSNCP 1993, z. 9, poz. 154.

² Dz. U. Nr 41, poz. 324 z późn. zm.

³ Por. np.: T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska: *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego. Postępowanie rozpoznawcze*, t. I, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997, s. 751–752.

⁴ Por. m.in. uchwała SN z 18 czerwca 1991 r., III CZP 40/91 (OSNCP 1992, z. 2, poz. 17); uchwała SN z 11 czerwca 1992 r., III CZP 64/92 (OSNCP 1992, z. 11, poz. 225).

⁵ OSN zb. urz. 1996, nr 10, poz. 160.

⁶ Por. np.: W. Czachórski: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, PWN Warszawa 1994, s. 68.

⁷ Pogląd o szerszym zakresie znaczenia „prowadzenia przedsiębiorstwa” w porównaniu z „prowadzeniem działalności gospodarczej” jest powszechnie przyjmowany, przy czym jest on formułowany w postaci ogólnego stwierdzenia, por. np.: wyrok SN z 27 stycznia 1995 r., I CRN 179/94 (OSNC 1995, z. 6, poz. 99).

⁸ OSNC 1993, z. 9, poz. 154.

⁹ Pojęcie utrzymywania mocy produkcyjnych i remontowych występuje w rozporządzeniu Rady Ministrów z 20 lipca 1993 r. w sprawie określenia organów właściwych do nakładania niektórych obowiązków i zadań niezbędnych na potrzeby obrony państwa oraz zasad odpłatności za wykonywanie tych zadań i przeprowadzania kontroli ich realizacji (Dz. U. Nr 69, poz. 331 z późn. zm.). Przed ukazaniem się tego aktu orzecznictwo posługiwało się określeniami: „utrzymywanie w gotowości linii produkcyjnych”, „utrzymywanie potencjału produkcyjnego” itp. (por. uchwała SN z 25 maja 1994 r., III CZP 38/94 – OSNC 1994, z. 11, poz. 201).

¹⁰ Dz. U. z 1991 r., Nr 18, poz. 80 z późn. zm.

¹¹ Dz. U. z 1992 r., Nr 4, poz. 16 z późn. zm.

¹² Por. K. Kubala, W. Kubala: *Roszczenia z tytułu utrzymywania mocy produkcyjnych i remontowych*, „Rzeczpospolita” z 9 czerwca 1997 r., nr 132 (4689); T.L. Nocznicki: *Dochodzenie roszczeń z tytułu utrzymywania mocy produkcyjnych i remontowych*, „Rzeczpospolita” z 11 lipca 1997 r., nr 160 (1717); W. Kubala: *Dochodzenie należności z tytułu utrzymywania potencjału produkcyjnego*, Komentarz do Dziennika Ustaw 1997 r., nr 87.

¹³ Por. uchwała z 25 maja 1994 r., III CZP 38/94, OSNC 1994, z. 11, poz. 201.